

Școala Națională de Studii Politice și Administrative

Școala Doctorală

Efectele emigrației masive

O cercetare din perspectiva capitalului uman

REZUMAT

Coordonator științific,

Prof.univ.dr,

Cezar Bîrzea

Doctorand,

Maria-Margareta Nițu

CUPRINS

Introducere / 4

1. Fundamente teoretice / 7

1.1. Problematika de cercetare și încadrarea sa teoretică / 7

1.2. Capitalul uman / 9

1.2.1. Concept și definiții / 10

1.2.2. Contribuția lui Mincer / 10

1.2.3. Evoluția conceptuală a capitalului uman / 12

1.2.4. Teoria lui Schultz și Becker / 12

1.2.5. Evoluția temporală a abordărilor capitalului uman / 15

1.2.6. Componentele capitalului uman / 19

1.2.7. Capitalul uman și educația / 20

1.2.8. Aplicarea capitalului uman în politicile publice / 22

1.3. Capitalul social / 23

1.3.1. Definiții ale capitalului social / 24

1.3.2. Încrederea, dimensiune centrală a capitalului social / 26

1.3.3. Funcțiile încrederii / 27

1.3.4. Capitalul social și participarea la viața civică / 28

1.4. Paradigma cetățeniei / 31

2. Migrațiile umane ca obiect al cercetării științifice / 33

2.1. Definiții și clasificări conceptual / 35

.....2.2. Migrațiile umane, o provocare a secolului XXI / 37

3. Istoria migrației românești / 40

.....3.1. Migrația românească în perioada comunismului / 40	
3.2. Migrația românească post-decembristă / 43	
3.3. Clasificarea migrantilor români / 52	
3.4. Estimări și predicții privind pierderea demografică / 53	
4. Efectele migrației masive / 59	
4.1. Efectele migrației postdecembriste / 60	
4.2. Depopularea, ca efect al migrației / 62	
.....4.3. Efectele emigrației asupra sistemului de sănătate / 63	
4.4. Efectele emigrației asupra sistemului de educație / 70	
4.5. Efectele emigrației din perspectivă economic / 75	
4.6. Emigrația masivă și securitatea societală / 81	
4.6.1. Depopularea, factor de vulnerabilitate / 83	
5. Date de cercetare privind relația dintre emigrația masivă și dreptul la educație / 92	
5.1. Metodologia cercetării și ipoteza de lucru / 92	
5.2. Studiul de caz. Analiza monografică a județului Teleorman / 101	
5.3. Copiii singuri acasă / 106	
5.4. Politici publice și programe de guvernare / 129	
5.5. Sistemul de educație privit prin prisma rezultatelor obținute de elevi / 142	
5.6. Limitele cercetării / 149	
5.7. Considerații personale și propuneri / 150	
6. Cetățenia și drepturile omului. Aplicații la cazul copiilor rămași acasă / 154	
7. Relațiile intergenerații ca dimensiune a capitalului social / 158	
7.1. Educația, levier al coeziunii sociale / 163	
7.2. Coeziunea socială și capitalul social / 165	
8. Concluzii generale / 172	
Lista de abrevieri / 178	
Bibliografie / 179	
Anexe / 189	

Rezumat

Teza pe care o propun tratează un subiect actual, cu rădăcini și efecte în diverse sectoare ale societății, migrația umană postdecembristă. În ultima perioadă, tot mai mulți cercetători și-au îndreptat atenția asupra migrației, în încercarea de a stabili unele tipare care să ajute la înțelegerea mai profundă a fenomenului și a cauzelor care stau la baza producerii acestuia. Din dorința de a aprofunda fenomenul migraționist de după revoluție am apelat la o metodă de cercetare interdisciplinară, care m-a ajutat să duc la îndeplinire obiectele propuse, anume:

- analiza fenomenului emigrației și a efectelor sale asupra capitalului uman;
- analiza monografică a situației județului Teleorman, printr-un studiu de caz, care să evidențieze efectele emigrației asupra resurselor umane;
- cercetarea din perspectiva cetățeniei și accesului la drepturi pentru persoanele afectate de emigrație; implementarea dreptului la educație și accesul la servicii medicale;
- analiza unor situații individuale rezultate din fenomenul emigrației masive (istorii de caz)

Ipoteza de la care am plecat în cercetarea emigrației postdecembriste se referă la efectele pe care aceasta pe produce asupra capitalului uman, mai precis:

dacă emigrarea se produce în forme și fluxuri masive, atunci există riscuri majore în ceea ce privește capitalul uman.

Așadar, literatura de referință are ca reper principal teoria capitalului uman, însă baza teoretică este completată și de capitalul social și paradigma cetățeniei, folosite în raport cu problematica analizată și aplicate la categoria de persoane cercetate, afectate direct de emigrație, și anume „copiii singuri acasă”.

Cercetarea calitativă este una mai degrabă explicativă decât explorativă, pentru că se axează pe studiul calitativ al cauzelor și efectelor emigrației masive, având ca scop verificarea ipotezei enunțate mai sus. Instrumentele folosite în demersul meu au fost interviul semistrukturat, observația și poveștile de viață. În demersul meu am introdus relații cauzale între emigrație, pe de o parte, și scăderea populației, deprecierea calității vieții, accesul la servicii de sănătate, accesul la dreptul de a primi educație și degradarea relațiilor intergeneraționale, pe de altă parte.

Concluzia generală, la care am ajuns în urma cercetării calitative, este una simplă: emigrația masivă produce pagube la nivelul capitalului uman și creează o vulnerabilitate în ceea ce privește securitatea socială, așa cum este aceasta gândită de Școala de la Copenhaga. Punctual, cercetarea se referă la efectele pe care le are emigrația asupra stocului de populație, cum este afectată calitatea vieții, prin privarea de accesul la servicii de sănătate, cauzat în principal de exodul cadrelor medicale, dar și diversele efecte resimțite de copiii ai căror părinți se află în emigrație, de la cele de natură psihologică până la efectele asupra educației lor de bază.

Primul capitol dezvoltă baza teoretică a acestei teze, compusă din:

1. **Capitalul uman**, privit din perspectiva corelației investiție/beneficii, în termeni de resurse umane. Aceasta este o metaforă folosită curent în științele sociale și politice, împrumutată însă din limbajul economiștilor. Ea sugerează faptul că educația și formarea profesională reprezintă o investiție, cea mai rentabilă investiție, pe care o poate face o societate modernă. Care este raportul dintre suma investită de statul român în educarea generațiilor tinere, suma cheltuită cu formarea medicilor români aflați, în prezent, în emigrație și veniturile preconizate pe termen lung/suma estimată a se fi pierdut prin plecarea miilor de cadre medicale? Cheltuielile cu educația și cu sănătatea pot fi privite din dublă perspectivă: investiție și consum. “Problema delimitării celor două a preocupat îndeosebi economiștii, fără a conduce la un consens total. În general, s-a impus tratarea capitalului uman ca investiție, abilitățile constituente ale capitalului uman putând fi utilizate practic oricând, în funcție de

mediul social și economic, în care indivizii se pot plasa la un anumit moment”.¹ Mai mult, investiția este una continuă, țintind fie dezvoltarea - cursurile de perfecționare sau educația continuă, spre exemplu- fie menținerea stocului de capital - consultațiile medicale periodice, de exemplu.

2. **Capitalul social**, analizat din perspectiva apartenenței pe care o resimt oamenii la comunitate, a protecției de care se bucură din partea instituțiilor statului, dar și din perspectiva încrederii pe care cetățenii o au în raport cu Statul și cu comunitățile de apartenență. Emigrația exprimă în ultimă analiză o situație de neîncredere în repererele instituționale și în politicile publice concepute și gestionate de elitele statale.

În plan secundar, am analizat dacă există o corelație între investiție și beneficii, în privința resurselor umane. Mai exact, mi-am pus întrebarea dacă statul român investește în capital uman și care este această strategie de investiție. Care este perspectiva, pe termen lung, din punct de vedere demografic, în condițiile în care stocul de populație este în scădere și, o dată cu el, și stocul de competențe? Și care sunt consecințele acestui exod în societatea românească?

La nivelul efectelor sociale și individuale, atenția mea s-a îndreptat către felul în care sunt afectate:

- Educația – prin abandonul școlar al copiilor părăsiți de părinții aflați în emigrație (m-am concentrat pe **rolul educației în familie, influența părinților și carențele afective**, care marchează minorul expus situației de separare temporară de părinți).
- Sistemul de sănătate – afectat de plecarea în străinătate a zecilor de mii de cadre medicale (ceea ce duce la **lipsa de asistență medicală**, cu precădere în mediul rural. Cercetarea s-a centrat pe **pierderile** înregistrate, în materie de **costuri** – cu educarea și formarea cadrelor medicale – și **resurse umane**).

Există o mare diversitate în ceea ce privește configurația practică a capitalului uman.

---

¹ Voicu, B.; *Dicționar de sărăcie - Capitalul uman*; Institutul pentru Cercetarea Calității Vieții, București, 1999-2001

Dincolo de conotația simbolică a acestei construcții metaforice, cercetătorii par să accepte existența următoarelor trei componente, care au fost fundamentale în abordarea mea:

a) **stocul de populație** – numărul de locuitori aflați în interiorul granițelor țării. La 20 octombrie 2011 populația stabilă a României era de 20.121.641 persoane. Față de situația existentă la recensământul anterior, din anul 2001, populația stabilă a scăzut cu 1.559,3 mii persoane (din care, 779,2 mii femei²). Aceste date arată o **pierdere de populație**, înregistrată în ultimii 10 ani, ceea ce se exprimă prin mari pierderi de capital uman.

b) **capitalul educațional** – este vorba despre competențe/abilități dobândite de un individ, o comunitate sau o societate în procesul de instruire, dar și de orice alte cunoștințe și abilități dobândite în cursul vieții, prin eforturi proprii sau prin contacte cu experți în diverse domenii, finalizate cu câștiguri de cunoaștere, în urma asimilării informațiilor primite prin interacțiunea cu aceștia.

c) **calitatea vieții** – se referă la abilitățile fizice ale indivizilor, sintetizate, cel mai adesea, prin **starea de sănătate** a indivizilor, nivelul de moralitate, accesul la drepturi, asumarea responsabilităților, sistemul de valori, participarea civică, dezvoltarea comunitară, ca rezultat al educației și formării profesionale.³

În ceea ce privește teoria capitalului social, aceasta poate fi privită din cel puțin patru puncte de vedere⁴, care mi-au fost utile în întregirea tabloului de efecte ale emigrației:

1. **Contribuția antropologilor** stă la originea ideii conform căreia ființa umană are instinctul natural de a se asocia. Sociologul american Fukuyama⁵ a subliniat fundamentul biologic, de ordin social, al capitalului uman care are, în opinia lui, rădăcini în natura umană.
2. **Lucrările sociologice** descriu normele sociale și sursele motivației umane. Ele scot în evidență caracteristicile organizării umane, în special **încrederea**,

---

2 INS; Recensământul populației și al locuințelor, rezultate definitive, 2011

3 Di Bartolo, A.; *Modern Human Capital Analysis: Estimation of US, Canada and Italy Earning Functions*, LIS, Working Paper nr. 212, 1999

4 Centre pour la recherche et l'innovation dans l'enseignement; *Du bien-etre des nations; Le role du capital humain el social*; OECD, Paris, 2001, p. 46

5 Fukuyama, F.; *The Great Disruption: Human Nature and the Restitution of Social Order*; The Free Press, New York, 1999

reciprocitatea și rețeaua de angajament civic.

3. **Economiștii** ridică ipoteza că omul își maximizează potențialul personal, prin interacțiunea cu alți oameni și că recurge la capital social pentru a întreprinde diverse tipuri de activități de grup.
4. **Științele politice** subliniază rolul instituțiilor, al normelor politice și sociale în determinarea comportamentului uman. În studiile, realizate recent, asupra rolului pe care îl are capitalul social în reducerea sărăciei și promovarea unei dezvoltări durabile, Banca Mondială a insistat asupra rolului instituțiilor, a dispozițiilor sociale, încrederii și rețelelor.

Al treilea concept utilizat este cel al cetățeniei, aplicat la cazul copiilor ai căror părinți sunt plecați în străinătate, pe care i-am numit pe parcursul tezei, “copiii singuri acasă”. Cetățenia este o paradigmă ce permite interpretarea proceselor democratice, din perspective apartenenței, a participării politice, a identității, a drepturilor și responsabilităților individului. Simplul fapt de a te naște într-un stat, nu te face “cetățean” al acelui stat. Cetățenia este o construcție culturală și istorică. Ea se învață de fiecare individ și generație de cetățeni, printr-un proces spontan de socializare politică sau prin demersuri sistematice de educație civică într-un mediu specializat.⁶

Emigrația este un fenomen global, care are repercusiuni asupra vieții indivizilor, a familiilor și a societății. Emigrantul părăsește, temporar sau definitiv, un sistem de cetățenie bazat pe apartenență și recunoaștere juridică a drepturilor sociale și civile, căutând o integrare într-o altă comunitate, într-un alt context al cetățeniei. La rândul lor, cei rămași suferă consecințele fluxurilor migratoare, atât în ceea ce privește privarea de competențe și servicii asigurate prin specialiștii emigranți (în cazul de față, cadrele medicale) cât și prin frustrările și sacrificiile personale la nivelul relațiilor interumane și al echilibrului domestic. Aceste aspecte sunt teme centrale ale cercetării mele, cărora le-am dedicat cea mai mare parte a capitolelor.

Odată prezentate fundamentele teoretice, am intrat în domeniul migrației, realizând pe tot parcursul **capitolului al doilea** o descriere a fenomenului, oferindu-i definiții din diverse puncte de vedere, politic, social și turistic. Migrația umană a existat dintotdeauna și va continua să se producă, atâta timp cât oamenii au libertatea și dreptul de a alege locul în care doresc să trăiască și să muncească. În zilele noastre, la baza deciziei de a emigra stau diverse motive, pe care le-am detaliat în acest capitol, de la dorința de dezvoltare profesională, la

---

⁶ Bîrzea, C.; *Cetățenia europeană*; Ed. Politeia – SNSPA, 2005, p. 71

întemeierea unei familii în afara granițelor, până la căutarea unui „traie mai bun” sau, pur și simplu, nevoia unui loc de muncă.

În literatura de specialitate există un consens conform căruia migrația este un fenomen universal care se manifestă la scară planetară. O definiție concisă, dar exactă, se desprinde din însăși natura migrației: „asemenea multor păsări, dar spre deosebire de majoritatea animalelor, oamenii sunt o specie migratoare. Migrația este la fel de veche precum umanitatea”⁷.

În prezent migrația a devenit un proces complex, dinamic, cu implicații demografice și consecințe geopolitice, care a început să atragă atenția, cu precădere, în ultima jumătate de secol. Acest fenomen s-a transformat, în timp, dintr-un proces regional, cu cauze economice, sociale și politice, bine circumscrise într-unul global, care a atins, în 2014, 240 de milioane de persoane, conform datelor OIM. De altfel, anul 2014 a fost un vârf după al doilea Război Mondial în ceea ce privește persoanele relocalizate din cauza violenței și crizelor umanitare⁸. Organizația Internațională de Migrație estimează că în anul 2050, numărul migranților va depăși 400 de milioane. În prezent, „nici o țară din lume nu a rămas în afara fluxurilor migrației internaționale”⁹, ceea ce arată doar amploarea fenomenului.

Sandu¹⁰ amintește unele dintre aspectele cele mai afectate de fenomenele migrației, toate acestea fiind analizate în studiul de caz:

- volumul și structura demografică a comunităților locale și evoluția fenomenelor socio-demografice specifice acestora;
- relațiile dintre resursele locale de forță de muncă și populația din zona respectivă;
- calitatea și stilul de viață;
- sistemul de valori personale și comunitare.

Trendurile demografice, cu care se confruntă noua lume a secolului XXI și pe care trebuie să se muleze noile politici publice, au fost prezentate la workshopul Demografie și

---

7 Massey, D. et.al.; *Worlds in Motion. Understanding International Migration at the End of the Millenium*; Clarendon Press, Oxford, 1998, p.1

8 IOM, Organizația Internațională de Migrație România, Raportul Anual, 2014

9 Guvernul României; *Migrația și azilul în România*, București, 2006

10 Sandu, D.; *Fluxurile migrației în România*; ed. Academiei, București, 1984, p. 145-146

Securitate, la Paris, în 2010¹¹. Cu această ocazie, au fost invocate următoarele presiuni globale asociate fenomenelor migratorii:

- **Fertilitatea.** Noua mentalitate asupra fertilității este caracterizată printr-o rată foarte scăzută a natalității în zonele industrializate. Statele dezvoltate se confruntă cu un nivel critic al fertilității.
- **Urbanizarea.** În prezent, peste jumătate din populația totală a lumii trăiește în zone urbane.
- **Refugiații.** Numărul refugiaților reprezintă o cauză de îngrijorare, ajungând la 14,4 milioane, în anul 1995, ultimul an cu informații valabile.

Capitolul al treilea prezintă o istorie succintă a migrației românești, care ne ajută să înțelegem mai bine contextul în care s-au produs valurile masive de emigrare din ultimele decenii. În perioada comunismului migrația românească a cunoscut două dimensiuni, una către exterior (ca formă de negare și evitare a sistemului comunist) și alta în interiorul frontierelor, ca efect al redistribuirii forței de muncă și al colonizării din rațiuni de dezvoltare industrială. Migrația internațională a avut un pronunțat caracter etnic și s-a bazat, mai ales în a doua jumătate a perioadei, pe interese economice și acorduri politice îndoielnice, în timp ce migrația internă s-a tradus prin relocarea forței de muncă pe fondul industrializării.

După revoluție, situația s-a schimbat, odată cu liberalizarea circulației forței de muncă. Numai în primii trei ani după revoluție au emigrat 170.000 de persoane. Vârful atins în anul 1990 a fost de 96.929 de persoane, dublu față de anul precedent¹². Fenomenul migrației a continuat să crească de-a lungul anilor, cu două momente de intensificare: aderarea la spațiul Schengen, în anul 2002, și intrarea în Uniunea Europeană, din 2007. Valurile de plecări masive cu accente isterice în anumite perioade au lăsat în urmă zone depopulate, copii abandonți și sisteme disfuncționale, în pragul colapsului, precum cel medical.

11RAND, Conference Proceedings; *Demography and Security*; Paris, France, 2000, Laurent Murawiec and David Adamsen, editors; Brian Nichiporuk, *The Security Dynamics of Demographic Factors* (RAND MR-1088, 2000).

12 Horvath, I.; *Focus Migration, Country Profile: Romania*, Hamburgisches WeltWirtschafts Institut, no. 9, sept. 2007, p.3

Un accent important am pus pe estimările oferite de ONU, EUROSTAT, Banca Mondială și Cutea de Conturi a României, în ceea ce privește scăderea populației. Fenomenul declinului demografic este unul global, însă efectele sale sunt inegale, în funcție de capacitatea de adaptare a politicilor publice și de compensare a pierderilor prin alte mecanisme, cum ar fi imigrația. Însă, în România imigrația nu poate fi considerată un fenomen. **Date recente furnizate de Fundația Soros arată că, la o rată netă a migrației de 1,9 migranți / 1000 de locuitori în perioada 2005 – 2010, se suprapune o rată a imigrației de 0,6 / 1000 de persoane. În anul 2010, se aflau pe teritoriul României 60.000 de străini cu ședere legală, dintre care doar 15% reprezentau forță de muncă.**

În **capitolul 4** am analizat efectele produse de emigrația masivă asupra capitalului uman. Analiza are trei perspective, după cum urmează:

1. **Perspectiva economică** cu atenția asupra deficitului de capital uman în ceea ce privește stocul de competențe și efectele asupra forței de muncă și asupra modului în care sunt contrabalansate aceste pierderi de nivelul de remitențe ale migranților români.
2. **Perspectiva socială** cu două valențe: societatea, în ansamblul ei, și familia, ca nucleu al societății. Efectele, la nivelul societății românești, ale emigrației sunt multiple: îmbătrânirea populației, depopularea zonelor rurale. Separarea familiei, chiar și temporar, are repercusiuni asupra copilului rămas acasă.
3. **Perspectiva politică** care se referă la coeziunea socială, așa cum este privită ea, ca fundația unei vieți mai bune a cetățenilor unei țări, în care statul este un actor principal.

Din analiza cifrelor oficiale existente, prezentată în acest capitol, reiese clar că stocul de populație al României a scăzut în urma migrației și, împreună cu un spor natural negativ, a dus la pierderi de milioane de persoane, numărul de locuitori ajungând să-l egaleze pe cel din anii 1960. Declinul demografic reprezintă o situație care ar trebui să îngrijoreze și să provoace discuții și dezbateri, în vederea găsirii unor soluții. *Emigrația externă negativă mai mare decât creșterea naturală* este cauza identificată de profesorul Ghețău a declinului demografic.

Acesta afirma, încă de acum zece ani, că „cei 17 ani de tranziție au însemnat și 17 ani de declin demografic”.¹³

*„Depopularea poate reprezenta o sursă de insecuritate pentru societăți, fie că este generată de un conflict, de epurări etnice, boli, fie de un declin al sporului natural.”*¹⁴

Migrația este o sursă de vulnerabilitate, pentru că poate determina schimbări în compoziția societății. Pe de o parte emigrația necontrolată poate perturba țesutul social, ceea ce provoacă apariția de grupuri vulnerabile (în cazul nostru, copiii singuri acasă); pe de altă parte, imigrația masivă poate avea repercusiuni, existând riscul ca imigranții să își impună propria cultură. Emigrația masivă a dus la dezechilibre între generații, la nivelul comunității și aceste perturbări reprezintă o vulnerabilitate, în termenii definiți de Școala de la Copenhaga. ***Cu alte cuvinte, pierderile de capital uman (prin depopulare) se asociază cu erodarea capitalului social (prin perturbarea echilibrului intergenerațional), ceea ce constituie o dublă vulnerabilitate pentru securitatea societală.***

După anul 1989, România a devenit o țară de emigrație. Acest lucru este susținut, pe baza cifrelor care arată fluxuri nete pozitive de migrație, într-un studiu al Academiei de Studii Economice referitor la efectele pierderii forței de muncă. Autorii afirmă că „în timp ce pentru România, emigranții reprezintă o pierdere netă, reflectând capacitatea încă redusă a economiei și societății de a genera oportunități de muncă și remunerare corespunzătoare, pentru țările „primitoare” beneficiul este substanțial: o forță de muncă deja instruită, capabilă de performanțe înalte și de o muncă competitivă, obținută cu costuri minime”.¹⁵

Pe fondul unei natalități scăzute și a emigrației masive, cu precădere a tinerilor, populația României este tot mai îmbătrânită. Copiii, care reprezintă viitorul unei națiuni, renunță tot mai mult și din ce în ce mai devreme la școală. Avem una dintre cele mai ridicate rate de analfabetism funcțional din UE (18%). Satul românesc este în pericol de dispariție, tinerii pleacă la oraș sau, pur și simplu, emigrează.

---

13 Ghețău, V.; *Declinul demografic și viitorul populației României. O perspectivă din anul 2007 asupra populației României în secolul 21*; ed. Alpha MDN, București, 2007, p.vii

14 Chifu, I.; Nantoi, O.; Sushko, O.; *Societal Security in the Trilateral of Romania-Ukraine-Republic of Moldova*; ed. Curtea Veche, București, 2008, p.171

15 Roman, M., et. al.; *Efectele migrației forței de muncă și a modificărilor structurilor demografice asupra dinamicii economice*, Sinteză anuală; Academia de Studii Economice, București 2009, p. 7

Migrația masivă necontrolată de după revoluție a produs unde de șoc în mai toate domeniile, lovind categorii diverse de populație. Societatea românească nu a fost pregătită să suporte fără daune aceste șocuri de-o asemenea amploare, cu care nu s-a mai întâlnit în istoria ei.

Un sector grav afectat este sistemul de sănătate, prin pierderea cadrelor medicale, lucru care duce, în prezent, la îngreunarea accesului la servicii de sănătate. Sistemul sanitar folosește profesioniști și cadre tehnice specializate a căror formare necesită timp îndelungat, investiții personale și cheltuieli publice importante. În situația în care, așa cum este cazul și în România, țara exportatoare nu reușește să își recupereze cheltuielile prin prestare de servicii și beneficii pentru ansamblul populației, se înregistrează pierderi economice importante care se acumulează pe parcursul diverselor generații. Într-o astfel de situație, România suferă două categorii de pierderi:

1. Nu beneficiază de aportul scontat al profesioniștilor (absolvenții de învățământ superior) în societate și în economie. Acest lucru nu poate fi controlat, însă, pentru că nu se poate îngădi libera circulație a persoanelor.
2. Se pierd resurse bugetare alocate instruirii și formării profesioniștilor care părăsesc țara. Astfel, investiția nu numai că nu se întoarce, sub formă de câștig, în economie dar se constituie într-o pierdere recurentă de capital uman.

În condițiile în care sistemul de formare medicală se orientează preponderent spre piața externă, coroborat cu lipsa acută de cadre medicale din mediul rural, zonele sărace și regiunile periferice, putem afirma că emigrația masivă a specialiștilor, în pofida posibilităților beneficii politice și de imagine, aduce un prejudiciu social de anvergură, ale cărui dimensiuni nu se cunosc cu exactitate.

Nu se cunoaște cu exactitate nici numărul cadrelor medicale care au emigrat, întrucât nu este o certitudine că cei care au solicitat certificatele profesionale de la Colegiul Medicilor au ajuns efectiv să și emigreze, iar mulți dintre aceștia nu aleg căile oficiale de deplasare. Se estimează, însă, că ar fi părăsit țara aproape 16.500 de medici numai în perioada 2007-2014. Emigrația masivă a personalului medical reprezintă o sursă majoră a deficitului de capital uman din România, dar și o cauză a pierderilor de resurse bugetare, întrucât în formarea cadrelor s-au folosit fonduri publice. De asemenea, asigurarea serviciilor de sănătate este deficitară, cu precădere în mediul rural, la fel și calitatea și accesibilitatea serviciilor de

sănătate. Măsura închiderii celor 67 de unități spitalicești în anul 2010 a încălcat dreptul la viață, garantat de Constituție, unde se precizează că *STATUL este obligat să ia măsuri pentru asigurarea igienei și a sănătății publice*¹⁶. Este, însă, un exemplu care demonstrează lipsa de viziune și responsabilitate în acest domeniu major al politicilor publice.

Migrația a perturbat și structura celulară a societății. Un raport al Organizației Internaționale pentru Migrație arată, în acest sens, care sunt repercusiunile asupra familiei, situație care se aplică și emigrației românești:

- ✓ „Familia este instituția cea mai afectată; și asta pentru că, de regulă, migrează unul dintre soți, fapt ce deteriorează grav ansamblul relațiilor intra-familiale și, deci, funcționalitatea grupului de bază al societății;
- ✓ Copiii sunt persoanele cele mai afectate atât în relațiile familiale, cât și în statutul lor școlar, în percepția publică și, mai ales, în starea lor emoțională (ruptura de un părinte provoacă stres, emoția deprivării, șocul etc.);
- ✓ La nivel societal se formează convingerea că asigurarea unor condiții de viață acceptabile în țară este imposibilă, copiii aspirând, la rândul lor, să emigreze. Fenomenul se poate înscrie, ipotetic, în procesul de globalizare sau în circulația firească a persoanelor și a bunurilor între țări și continente”¹⁷.

Numeroase studii au arătat că există o corelație între plecarea părinților și o situație școlară dificilă. Mai exact, se constată că însuși **dreptul la educație și formare al copiilor rămași acasă este afectat, ceea ce constituie o atingere importantă la demnitatea umană și pune în discuție însuși fundamentul drepturilor omului. Copiii singuri acasă** reprezintă o categorie vulnerabilă cauzată de lipsa chiar și temporară a părinților, care dezvoltă predispoziții la diverse probleme, cum ar fi:

- a. **Absenteism și abandon școlar.** Există tendința ca adolescenții, mai ales băieții, care au ambii părinți plecați la muncă în străinătate, să părăsească școala (peste 20 de mii de copii de clasa a opta renunță la școală, înainte de a intra la liceu). De asemenea, tot printre adolescenți, atât fete cât și băieți, se manifestă un nivel ridicat de absenteism școlar;

---

16 Constituția României, art. 34, alin. (2)

17 IOM, *Migrația și efectele ei în plan familial*; proiectul: *Migrația și traficul minorilor neînsoțiti: măsuri urgente pentru minorii aflați în situație de vulnerabilitate extremă*; Miftode, V.; *Migrația – caracteristici ale fenomenului*; p. 4

- b. **Scăderea interesului** față de teme și școală se observă atât la adolescenți cât și la elevii din ciclul primar, din cauza lipsei de motivație și preocupare a familiei cu rol tutelar;
- c. **Dificultăți de înțelegere** a materiei, cu precădere la cei mici, apărute pe fondul absenței părinților, care i-ar fi sprijinit acasă, în această activitate.
- d. Copilul pune gospodăria și ajutorarea familiei pe primul loc, în detrimentul activităților școlare, acolo unde lipsește mama.

În conformitate cu teoria capitalului uman și paradigma cetățeniei, ce oferă baza conceptuală a acestei lucrări, și cu ipoteza de lucru propusă, am conceput, în **capitolul 5**, un plan de cercetare alcătuit din două părți complementare, după cum urmează:

- analiză statistică, ce oferă preponderent date descriptive, de ordin cantitativ;
- anchetă de natură calitativă, care oferă informații de profunzime privind situația copiilor din județul Teleorman afectați de emigrație, dat fiind faptul, că până în prezent, nu s-au cules date cu privire la profilul acestor copii.

Cercetarea întreprinsă nu îndeplinește rigorile unei cercetări sociologice. În demersul întreprins am valorificat cunoștințele și experiența pe care le am în domeniul Comunicării și Relațiilor publice. Am abordat subiectul studiat, în speță fenomenul emigrației românești, dintr-o perspectivă interdisciplinară, făcând apel la metode de cercetare din diverse domenii: științe sociale, economie, demografie.

Cercetarea monografică s-a realizat după metoda gustiană, alegând să prezint fenomenul emigrației, într-o abordare multivalentă; am realizat, astfel, o punte pragmatică între concretul realității și abstractul paradigmatic. Acest aspect al cercetării mi-a înlesnit, așadar, confruntarea dintre teorie și practică, mai ales în ceea ce privește cazul copiilor singuri acasă, unde am constatat că există neconcordanțe între partea scriptică și realitatea din teren.

Studiul calitativ s-a desfășurat în județul Teleorman, iar datele obținute reflectă îndeosebi realitatea la nivelul acestui județ. Din acest motiv, potențialul de generalizare are limite clare, rezultate din specificul și problemele acestui județ. Mai exact, principalele limite ale cercetării constau în inexistența unor informații complete referitoare la categoria de persoane cercetată. Rezultatele au caracter general privind fenomenul emigrației, iar datele cu privire la copii nu sunt defalcate, astfel încât nu se poate aprecia câți copii sunt afectați de emigrația părinților și în ce măsură.

Metodologia abordată pentru realizarea acestei cercetări este una mai degrabă explicativă decât explorativă, pentru că se axează pe studiul calitativ al cauzelor și efectelor emigrației masive, având ca scop susținerea ipotezei propuse inițial.

Întrucât am constatat, în urma analizei datelor oficiale ale Institutului Național de Statistică, că emigrarea este un fenomen ce a început imediat după Revoluție, amplificându-se în următorii ani și care continuă să se producă în fluxuri masive, și luând în calcul componenta demografică a capitalului uman, mi-am îndreptat atenția asupra riscurilor pe care le are emigrația asupra copiilor rămași acasă. Și pentru că am menționat copiii, drept categorie de lucru vizată, am formulat următoarea ipoteza subsidiară ce a servit drept obiectiv în cercetarea calitativă:

dacă părinții emigrează din motive economice,

atunci copiii lăsați în grija familiei extinse sau în plasament suferă tulburări

de natură socio-comportamentală și psiho-afectivă, ce pot produce

dezechilibre în procesul instructiv-educativ.

Designul cercetării s-a bazează pe un ansamblu de instrumente precum interviul semistrukturat, poveștile de viață (story-telling) și observația. Toate acestea mi-au permis să extrag concluzii, de ordin general, despre felul în care a fost afectat capitalul uman în România, în ultimele două decenii.

Metoda principală folosită în cercetare a fost interviul semistrukturat. Am ales acest instrument întrucât este flexibil, permite o argumentație mai largă și oferă posibilitatea de a obține răspunsuri complexe și detaliate la fiecare întrebare. Întrebările folosite în interviul semistrukturat sunt directe, deschise, cu conținut factual și de opinie.

Datele obținute în urma interviurilor au fost coroborate cu cifrele statistice ale instituțiilor publice și organizațiilor non-guvernamentale, precum: INS, ANPDCA, Salvați Copiii, UNICEF.

Aplicarea interviurilor s-a realizat prin auto-administrare, această metodă reducând din presiune și timp. Interviurile s-au aplicat un grup de persoane-resursă, relevante pentru influența lor în cadrul administrației și prin influența pe care o au în gestionarea resuselor umane în județ.

Dat fiind faptul că am recurs la metode calitative, selecția subiecților s-a făcut pe baza reprezentativității. Cu alte cuvinte, persoanele-resursă alese sunt exponenți ai unor grupuri, domenii și sfere de activitate relevante pentru scopul cercetării. Apoi, am divizat categoriile de persoane intervievate în funcție de gradul lor de implicare (nivelul de decizie) pe care îl au în relație cu problematica investigată. Astfel, au rezultat două categorii, după cum urmează:

1. Decidenți administrativi. În această categorie, am introdus personalul din administrația publică locală (primar, viceprimar, director de deconcentrată) și personalul din educație (învățător, profesor, inspector școlar). Aceștia au reprezentat persoane-masă pentru obținerea datelor factuale despre dimensiunea emigrației în județul Teleorman, furnizând informații despre calitatea serviciilor de sănătate, proiectele și politicile publice desfășurate pentru copiii afectați de emigrație, situația polară și dinamica demografică, ocuparea și evoluția economică a regiunii.

2. Non-decidenți sau observatori, cum ar fi: psihologi, preoți. Aceștia au oferit răspunsuri specifice, referitoare la cauzele și efectele emigrației asupra copiilor, insistând asupra cazuisticii și a evoluției individuale a persoanelor afectate de fenomenul migrației părinților.

Pornind de la cele două ipoteze am construit interviul astfel încât să obțin detaliile necesare conturării unei hărți a consecințelor absenței unuia sau ambilor părinți asupra vieții copiilor. Pentru rigoare, am împărțit întrebările referitoare la efectele emigrării părinților asupra copiilor în două părți:

- efecte asupra vieții de școlar
- efecte asupra vieții sociale și personale.

De asemenea, am încercat să aflu dacă există efecte și asupra nivelului de trai al copilului, înțelegând aici starea materială, situația familială și procesul educativ. Din

răspunsurile oferite, am dedus că există o corelație negativă între nivelul de trai și activitatea școlară. Nu am cuantificat concluzia, preferând caracterizările personale și referințele existențiale ale subiecților. Am observat că toate persoanele interviewate care au răspuns la întrebarea „În ce măsură este influențat nivelul de trai al minorilor rămași în țară?”, că o „duc mai bine din punct de vedere financiar”, la întrebarea legată de efectele asupra procesului educativ, răspunsurile au fost automat: „rezultate slabe, absenteism, interes scăzut”. Rezultă că respondenții au asociat un potențial „nivel de trai ridicat” cu un „comportament școlar detechilibrat”. Cu alte cuvinte, dacă părinții trimit suficient de mulți bani acasă, copiii încep să dezvolte o atitudine neglijentă față de școală.

În antiteză, cei care au menționat situația financiară precară au adus în discuție „ambția” și rezultatele excelente la școală, olimpiade, concursuri.

Rezultatele cercetării mele arată că absența unuia sau a ambilor părinți, aflați în situația de emigrație, are repercusiuni asupra școlarizării și educației copilului. Conform datelor culese, cele mai frecvente efecte sunt: situații școlare deteriorate (50%), abandon școlar (17%), absenteism (17%) și lipsa relației familiei cu școala (16%)

Situațiile școlare deteriorate, la care au făcut referire respondenții, se caracterizează prin: note mici, prestație slabă și neparticipare la clasă, chiulul la ultimele ore, corijențe, relație tensionată cu corpul didactic sau lipsa timpului pentru studiu. Toate acestea pot fi efecte ale lipsei părinților. Faptul că părintele nu este lângă copil pentru a-l încuraja, susține și îndruma spre a participa la activitățile școlare, poate duce la o delăsare din partea minorului, voită sau din neștiință, față de școală și orientarea intereselor sale către alte aspecte ale vieții sociale.

Unii copii resimt acut dizarmonia familială, provocată de lipsa părinților iar efectele sunt pregnante nu numai în viața școlară, ci și în plan emoțional și social. Am acordat o atenție specială și aspectelor psiho-afective, rezultând că lipsa părinților poate duce la comportamente deviante (50%), afectare emoțională (45%), lipsa de interes pentru școală (4%) și anturaj nepotrivit (4%).

Conform respondenților, comportamentele deviante înseamnă agresivitate fizică și verbală, 62%, delincvență juvenilă, 25% și consum de substanțe interzise, 13%.

Un copil privat de prezența efectivă a părinților în viața sa poate fi un copil frustrat. Și, în funcție de temperament și conjunctură, își manifestă frustrarea fie în copilărie, prin accese

de violență, depresii, stări anxioase, fie la maturitate, cu repercusiuni mai grave, după ce, o lungă perioadă și-o va fi mascat sau ținut sub control. Datele cercetării mele arată că afectele emoționale ale minorilor rămași acasă pot fi: încredere de sine pierdută (33%), anxietate și depresie (27%), percepție deformată asupra realității (20%), frustrare (13%) și excluziune socială (7%).

Afirmam, încă de la început, că rezultatele cercetării mele nu sunt susținute, în realitate, de date statistice. Astfel că, deși se prezumă că ar putea fi o legătură de cauzalitate între lipsa părinților și o situație școlară deteriorată a minorului sau un comportament delinvent, nu se poate proba acest lucru, cu atât mai mult cu cât nu se poate afirma cu certitudine că un copil cu unul sau ambii părinți aflați în emigrație este afectat sau nu și în ce mod.

Chiar dacă nu putem incrimina o relație cauzală directă între problemele școlare și emigrația (absența) părinților, este foarte posibil ca această situație să constituie un factor predispozant în sensul că rolul educativ al părinților este afectat de îndepărtarea pe termen mediu sau lung, ceea ce poate genera un context de insecuritate afectivă, absența autorității, lipsa modelelor și consilierii parentale.

Cercetarea calitativă s-a desfășurat în județul Teleorman, iar datele obținute reflectă doar realitatea la nivelul acestui județ.

Principala limită a cercetării îl reprezintă inexistența unor informații complete referitoare la categoria de persoane cercetată. Rezultatele au caracter general asupra fenomenului emigrației, iar datele cu privire la copiii nu sunt defalcate, astfel încât nu se poate aprecia câți copii sunt afectați de emigrația părinților și în ce măsură.

În unele cazuri, informația este eronată sau incompletă din cauza lipsei de cooperare a personalului din administrație, care a refuzat aplicarea interviului, motivând că nu deține statistici în acest sens. Drept exemplu, cifrele statistice oferite de Direcția copilului Teleorman sunt neconcordante cu datele Autorității Naționale pentru protecția copilului, lucru care a făcut imposibilă descrierea realității cu privire la numărul de copii aflați în custodia familiei extinse sau în plasamentul statului.

În ceea ce privește efectele emigrației asupra copiilor și asupra procesului educativ al acestora, persoanele intervievate au oferit răspunsuri ambigue, imprecise și cu caracter universal, precum: „delinvență juvenilă” sau „afectare emoțională”. În realitate, nu se poate

dovedi, că minorul ai cărui părinți sunt în emigrație este afectat emoțional sau este predispus a recurge la acte de delincvență juvenilă, acestea rămânând afirmații cu caracter prezumtiv.

Cu toate acestea, cercetarea oferă informații descriptive cu privire la impactul emigrației asupra copilului și scoate în evidență punctele slabe din sistem, care necesită a fi corectate.

În **capitolul 6** am insistat pe situația copiilor singuri acasă, cu referire la drepturile lor cetățenești. Prin prevederile constituționale și legale, statul se obligă să asigure, printre altele, *un climat economic stabil și propice asigurării condițiilor minime de trai, garantarea accesului la servicii de sănătate, garantarea exercitării dreptului la educație*, acestea fiind drepturi cetățenești, garantate de stat. Prin nerespectarea lor, sub diverse forme (explicate în capitolele anterioare), Statul ignoră statutul de cetățean. Se produce astfel o inechitate, un dezechilibru de raporturi între obligații și drepturi. Cetățeanul respectă îndatoririle (de natură civică, fiscală, juridică), dar se află în imposibilitatea de a beneficia de privilegiile cuvenite.

Categoria de persoane analizată, copiii rămași acasă, reprezintă un **grup vulnerabil** în ceea ce privește respectarea drepturilor cetățenești, din mai multe motive:

- sunt privați de prezența părinților și a unui mediu familial necesar dezvoltării,
- unele abandonuri nu sunt raportate, motiv pentru care copiii nu beneficiază de asistența specială,
- majoritatea copiilor din mediul rural nu au acces la servicii adecvate de sănătate,
- copiii rămași acasă nu își pot exercita în totalitate dreptul la educație, din cauza privațiunilor, a condițiilor precare din școală, a distanței față de școală și altele.

O educație precară a copilului declanșează o înlănțuire de efecte negative, pe termen lung, asupra condiției de cetățean, iar acest lucru se va repercuta asupra societății democratice, creându-se condițiile unui „risc societal” (Beck). Prin aceste caracteristici, copiii rămași acasă reprezintă, în mod cert, un grup vulnerabil, așa cum este acesta definit în documentele Consiliului European.

Ca ultim element în susținerea disertației mele, am introdus în **capitolul 7** noțiunea de *coeziune socială*, prin două abordări; pe de o parte, latura inechității sociale dusă până la

excluziune, în cazul copiilor rămași acasă, la nivel microsocial și individual și, pe de altă parte, relațiile sociale/interacțiune, bazate pe participare civică, la nivel macrosocial, din perspectiva capitalului social. Acest capitol a fost construit pe ideea că, în orice democrație este esențială cooperarea între toți actorii. Aici intervine principiul coeziunii sociale, care are un rol important într-o societate modernă, ce se concentrează pe drepturile individului, într-o era a globalizării, percepută ca un factor de insecuritate și afectată, printre altele, de migrații umane și perturbări demografice. Coeziunea socială nu se raportează doar la nivel individual. Coeziunea socială are și o dimensiune colectivă, care creează un sentiment de apartenență, de încredere și de securitate. Aplicat la nivel macrosocial, principiul coeziunii a „favorizat aspirația și îmbunătățirea condițiilor de viață, un factor esențial în dezvoltarea economică și comercială pe piață”.

Ca obiectiv politic, coeziunea socială s-a construit în jurul principiului de „bunăstare a tuturor și a fiecăruia”, devenind astfel un subiect internațional, pe fondul unei economii globalizate.

O societate democratică nu se dezvoltă numai pe linie verticală, prin măsuri de dezvoltare economică, menite să ofere bunăstare cetățenilor ei ci, mai ales pe linie orizontală, între membrii care constituie comunitatea de referință și structura reticulară a unei societăți.

Referitor la obiectul de cercetare al acestei lucrări, prezentat în studiul de caz, din capitolul precedent, în capitolul 7 am revenit la grupul de copii afectați de emigrarea părinților, pe care l-am integrat în categoria de populație vulnerabilă. Prin analiza mea, am dorit să demonstrez că este fundamentală pentru viitorul unei națiuni **asigurarea accesului la educație**, care poate garanta, atât nivelul capitalului uman cât și coeziunea socială și capitalul social. Dreptul la educație este un drept fundamental și un „enabling right” (precondiție a realizării altor drepturi) pentru că permite accesul la marile obiective ale dezvoltării umane:

- a. **stabilitate** (pe baza relațiilor interumane, întemeiate pe încredere, reciprocitate și angajament favorizează coeziunea socială, reducând astfel discrepanțele de gen, de statut social, de venit),
- b. **bunăstare** – relațiile de încredere mutuală, bidirecțională între Stat, reprezentat de instituțiile sale și cetățean, oferă un cadru favorabil implementării politicilor propuse și minimizează riscurile de tensiuni civice,

- c. *progres* – un capital social ridicat și un nivel de coeziune socială stabil construiesc o moștenire viabilă pentru generațiile următoare.

Patrimoniul cultural și social reprezintă un aspect care trebuie avut în vedere în construcția oricărei politici publice. Acțiunile din prezent au ramificații în viitor. Iar, conform principiului *dreptății intergeneraționale*, „datoria dreptății reprezintă o condiție morală minimă, ori de câte ori acțiunile și alegerile noastre ar putea să le dăuneze celorlalți”.¹⁸ Individul este cel care dă sens și valoare acțiunilor sale din cadrul societății. Însă, „acțiunea colectivă nu este un fenomen natural, nu este de la sine, nu este *consecința logică a structurii obiective* (în acest caz oamenii ar fi o turmă manipulabilă legată prin cordoane structurale sau cordoane libidinale de sistemul social dat). Acțiunea colectivă este construct social”.¹⁹

Pentru a sintetiza concluziile prezentate în **capitolul 8**, redau un citat dintr-un document de politici financiare, ce descrie fidel efectele migrației forței de muncă:

„Mobilitatea pentru muncă influențează modelul social național, modelează relațiile și schimburile de bunuri și persoane, redefiniște prioritățile economice, sociale și culturale locale, dezvoltă o altă accepțiune a cetățeniei active”.²⁰

Într-adevăr, problema emigrației masive este una actuală, cu ample ramificații și influențe în diverse sectoare ale societății. Mobilitatea socială este un atribut al individului, fundamentat de drepturile omului. Orice persoană are libertatea de a alege locul în care dorește să trăiască, să muncească, să se desfășoare și să se dezvolte. În ultimele decenii, însă, în România s-au înregistrat fluxuri masive de plecări. „*Ca urmare, în prezent, dar mai ales în viitor, durabilitatea dezvoltării locale depinde de fluxurile de forță de muncă și de dislocările de populație/gospodării, chiar dacă acestea se realizează pe perioade limitate de timp*”.²¹

---

18 Dragușin, N.; *Dreptatea intergenerațională, principii și teorii*, http://www.sferapoliticii.ro/sfera/150/art13-dragusin.html#_ftn6

19 Ionescu, I.I.; *Sociologii constructiviste*, Polirom, Iași, 1998, p.43

20 Curtea de Conturi a României, *Analiza fundamentării și evoluției situației obiectivului privind creșterea procentului absolvenților de învățământ superior, în conformitate cu prevederile Strategiei Europa 2020*, Raport de audit al performanței, București 2015,, p. 89

21 IER; *Estimarea impactului liberei circulații a lucrătorilor români pe teritoriul UE, începând cu 01.01.2014; realități și tendințe din perspectivă economică, ocupațională și socială, la nivel național și european*; Vasile, V. (coord.), *Studii de Strategie și Politici 2013 - nr . 3*, București, 2014, p. 88-89

Mi-am pus întrebarea, la începutul acestei lucrări, dacă statul roman investește în capitalul uman și care ar fi această strategie. Ei bine, la finalul acestui demers, pe baza analizelor efectuate, pot afirma că statul roman, prin instituțiile sale, nu demonstrează că a înțeles utilitatea investirii în capital uman, cu toate că, așa cum am arătat în capitolul destinat politicilor publice, au existat intenții afirmate de considerare a capitalului uman drept o sursă care poate genera câștig.